

บทคัดย่อ

โครงการวิจัย เรื่อง พัฒนาการเรียนรู้เพื่อการปรับตัวของชุมชนชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี : ศึกษากรณีการจัดการกับปัญหาภัยพิบัติทางธรรมชาติ สัญญาเลขที่ RDG54S0024 มีวัตถุประสงค์หลัก

1. เพื่อศึกษาถึงวิธีคิดและวิธีการจัดการของชุมชนที่เป็นพื้นที่เป้าหมายเมื่อประสบปัญหาภัยพิบัติทางธรรมชาติ
2. เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กับชุมชนระหว่างคนต่างช่วงอายุในประเด็นด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเผชิญหน้ากับปัญหาภัยพิบัติทางธรรมชาติ
3. เพื่อสร้างความรู้ให้กับสาธารณะในประเด็นด้านวิธีคิดและวิธีการจัดการเมื่อเผชิญหน้ากับปัญหาภัยพิบัติทางธรรมชาติ อันจะนำไปสู่การร่วมกันเรียนรู้และปรับใช้อย่างเหมาะสมต่อไป

ผลการวิจัยพบว่า

- **วิธีคิดในการจัดการปัญหาภัยพิบัติของชาวประมงพื้นบ้านในพื้นที่**

(1) วิธีคิดของชาวประมงพื้นบ้านในพื้นที่เป้าหมายเมื่อเผชิญหน้ากับปัญหาภัยพิบัติทางธรรมชาติ เมื่อวันที่ 1 พฤศจิกายน 2553 ชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีที่ได้รับผลกระทบได้รวมกลุ่มพูดคุยกันและได้บทสรุปร่วมกันว่าต้องมีการฟื้นฟูเยียวยาในด้านการประกอบอาชีพเป็นสำคัญ ทั้งในเรื่องเรือประมง, เครื่องยนต์เรือและเครื่องมือประมงประเภทต่างๆ โดยมีพื้นฐานความคิดหลักว่า หากชาวประมงพื้นบ้านมีวัสดุอุปกรณ์เครื่องมือประมงที่สามารถออกไปทำการประมงเพื่อประกอบอาชีพได้ก็สามารถหารายได้มาเลี้ยงครอบครัวได้รวมทั้งสามารถฟื้นฟูชีวิตหลังประสบภัยพิบัติทางธรรมชาติได้ด้วยตนเอง

(2) วิธีคิดในการเตรียมรับและเผชิญหน้ากับภัยพิบัติ ชาวประมงพื้นบ้านได้มีการเตรียมรับและเผชิญหน้ากับภัยพิบัติทางธรรมชาติ โดยมีการศึกษาเรียนรู้ภูมิปัญญาต่างๆที่มีอยู่ในชุมชน ที่สามารถนำไปปรับใช้กับการเผชิญหน้าปัญหาภัยพิบัติทางธรรมชาติได้ในยุคปัจจุบัน เช่น การสังเกตปรากฏการณ์บนท้องฟ้า หากสังเกตเห็นเมฆเป็นแผ่นดำมืด ลอยอยู่เหนือขอบน้ำและมีฟ้าแลบทางฝั่งตะวันตกเฉียงเหนือแสดงถึงฤดูกาลของลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือมาถึงแล้ว ชาวประมงพื้นบ้านเมื่อเห็นเมฆลักษณะนี้มักจะไม้ออกทะเลเพราะคลื่นลมจะก่อตัวอย่างรวดเร็ว รวมทั้งจะมีลมฝนที่ตกหนักมาก ภายในเวลา 1 - 2 วัน หลังเมฆก่อตัวขึ้น หรือ การสังเกตพฤติกรรมของสัตว์ หากสังเกตเห็นนกนางนวลบินเข้ามาใกล้ฝั่งเป็นฝูง ๆ เป็นสัญญาณว่าจะเกิดคลื่นลมที่รุนแรงมาก ๆ ถึงขั้นเป็นพายุ โดยจะเกิดขึ้นก่อนพายุจะพัดเข้ามาประมาณ 6 - 8 ชั่วโมง และการสังเกตสิ่งแวดลอมรอบตัว หากสังเกตเห็นว่า เมื่อเราเหยียบเท้าบนพื้นทราย และทรายมีการยุบตัวไปตามแรงของการขุดเท้า บ่งบอกว่าเกิดน้ำทะเลหนุนสูงและจะเกิดคลื่นลมที่ค่อนข้างรุนแรง ซึ่งชาวประมงพื้นบ้านสามารถคาดการณ์ล่วงหน้าได้ว่าจะเกิดคลื่นลมในอีก 1 - 2 วันถัดไป ภูมิปัญญาเหล่านี้ผู้

อาวุโสในชุมชนได้สร้างการเรียนรู้ให้กับคนรุ่นใหม่ในชุมชน เป็นภูมิปัญญาที่มีความแม่นยำ สามารถคาดคะเนสถานการณ์ทางธรรมชาติที่อาจจะเกิดขึ้นข้างหน้าได้

- **วิธีการจัดการปัญหาภัยพิบัติทางธรรมชาติของชาวประมงพื้นบ้านในพื้นที่**

วิธีการจัดการเมื่อเผชิญหน้ากับปัญหาภัยพิบัติทางธรรมชาติ โดยชุมชนได้มีวิธีการจัดการกับปัญหาภัยพิบัติทางธรรมชาติ ด้วยการฟื้นฟูสำนึกชุมชนในการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การพึ่งพาอาศัยกัน เพราะชุมชนยอมรับว่าภัยพิบัติทางธรรมชาติเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่สามารถระวัง ป้องกัน และรักษาทรัพย์สินได้ ซึ่งชุมชนได้มีการเตรียมรับและปรับตัวให้เหมาะสมกับสถานการณ์ โดยการนำเอาต้นทุนที่ดีทางสังคม/ จุดแข็งของพื้นที่ (Strengths) มาปรับใช้ในการจัดการเมื่อเผชิญหน้ากับปัญหาภัยพิบัติทางธรรมชาติ กล่าวคือ 1) **การที่ชุมชนมีระบบในการจัดการทรัพยากรของชุมชน** ที่มุ่งเน้นการช่วยเหลือกันในการเข้าถึงและการใช้ทรัพยากรมากกว่าการแข่งขัน โดยเมื่อเรือลำใดมีปัญหาในทะเล ชาวประมงคนอื่นๆ ที่พบเห็นเหตุการณ์จะต้องลงงานของตนมาช่วยเหลือผู้ที่ประสบอุบัติเหตุโดยทันที 2) **อุดมการณ์ของผู้นำที่หลากหลาย** ถือว่าเป็นอุดมการณ์ทางอำนาจที่ทำให้ชุมชนสามารถร่วมมือแก้ไขปัญหาระหว่างกันได้ และเป็นตัวชี้ให้เห็นว่า ชุมชนมีระบบคิด และความเข้าใจต่อทรัพยากรบนพื้นฐานที่ไม่กอบโกยผลประโยชน์เกินความจำเป็น และที่สำคัญผู้นำของชุมชนมีจิตสำนึกสาธารณะ 3) **ฐานของความเป็นเครือข่ายจากการประสบปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรท้องทะเล** เครือข่ายของสมาคมชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีเป็นกระบวนการเคลื่อนไหวของชาวประมงพื้นบ้านที่เป็นการต่อสู้และสร้างเครือข่ายที่ชัดเจนต่อการจัดการทรัพยากร โดยมีภูมิปัญญาชุมชนและมีพลวัตในตัวเองในการดำเนินการเพื่อให้ได้มาซึ่งการมีส่วนร่วมในการดูแลและจัดการทรัพยากร นับได้ว่าปฏิบัติการทางสังคมในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวของชุมชนได้ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่สำคัญและเป็นต้นทุนสำหรับชาวประมงพื้นบ้านในพื้นที่ สำหรับการปรับใช้กับการแก้ปัญหาภัยพิบัติทางธรรมชาติได้เป็นอย่างดี

นอกจากนี้ชุมชนยังมีกระบวนการในการปรับตัว โดยมีองค์ประกอบโดยย่อคือ

1) **การสร้างระบบการดูแลตนเอง:** ชุมชนผู้ได้รับผลกระทบจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องสร้างระบบการดูแลและจัดการภายในชุมชนหรือกลุ่มของตน เช่น อาจจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องคัดเลือกผู้นำและคณะทำงานขึ้นมาเพื่อแบ่งงานและภาระหน้าที่ อย่างไรก็ตามการดำเนินงานต้องยึดหลักการพูดคุยแลกเปลี่ยนทำความเข้าใจร่วมกันระหว่างคนในชุมชน และตั้งมั่นอยู่บนความบริสุทธิ์ใจและเห็นอกเห็นใจกันและกัน และการให้ความช่วยเหลืออย่างเท่าเทียมกันโดยไม่มีการแบ่งแยก

2) การสร้างระบบการจัดเก็บข้อมูลชุมชน: ทั้งในด้านความเสียหาย ความต้องการของชุมชน อย่างรอบด้านโดยผ่านกระบวนการวิเคราะห์พูดคุยแลกเปลี่ยนร่วมกันของชุมชน ทั้งนี้เพื่อแก้ไขปัญหาการ เก็บข้อมูลซ้ำซ้อนและต้องตอบคำถามต่อภัยความเจ็บปวด

3) การมีพี่เลี้ยงคอยหนุนเสริมการจัดขบวนชุมชน จำเป็นอย่างยิ่งที่ชุมชนผู้ได้รับผลกระทบ จะต้องมีการพี่เลี้ยงที่อาจมาจากภาครัฐ นักวิชาการ หรือองค์กรพัฒนาเอกชน แต่ข้อสำคัญคือต้องมีความเข้าใจถึง สภาพสังคมชุมชนและสามารถประเมินสถานการณ์เฉพาะหน้าและสถานการณ์ในระยะยาวได้ บทบาท สำคัญคือสนับสนุนการจัดขบวนของชุมชนให้เป็นระบบเพื่อรองรับความช่วยเหลือและการฟื้นฟูในระยะ กลางและระยะยาวเป็นศูนย์กลางในการกระตุ้นเตือนให้ชุมชนได้ร่วมกันคิดหาทางออกและวางแผนกำหนด ชะตาชีวิตของตนเอง ทั้งนี้การจัดเตรียมชุมชนในระยะเร่งด่วนนี้จะเป็เงื่อนไขสำคัญของความสำเร็จใน กระบวนการฟื้นฟูชุมชนในระยะกลางและระยะยาว โดยแทนที่ชุมชนจะเป็นเพียงฝ่ายตั้งรับความช่วยเหลือ เท่านั้น แต่ชุมชนจะเป็นผู้กำหนดกระบวนการฟื้นฟูตนเอง นอกจากนั้นการจัดขบวนชุมชนต้องคำนึงถึงการ พัฒนาศักยภาพของชุมชนเพื่อให้ชุมชนได้พึ่งพาตนเองได้ในระยะยาวอีกด้วย

● กระบวนการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเผชิญหน้ากับปัญหาภัยพิบัติทางธรรมชาติ

ในกระบวนการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น ชุมชนมีวิธีการเรียนรู้ที่หลากหลาย เช่น การจัด เวทีในการถอดบทเรียนการเผชิญหน้ากับปัญหาภัยพิบัติกับผู้รู้และผู้ได้รับผลกระทบซึ่งทำให้ชุมชนมีต้นทุน ฐานข้อมูลที่เป็นความรู้ ในด้านวิถีคิดและวิถีจัดการกับปัญหาภัยพิบัติ อีกทั้งมีการประชุมพูดคุยเรื่องการ จัดการกับปัญหาภัยพิบัติทางธรรมชาติ จากอดีตถึงปัจจุบัน โดยมีผู้เฒ่าในชุมชนให้ข้อมูลและเล่าเรื่องราว ต่างๆที่เกิดขึ้นในอดีต เพื่อให้คนในยุคปัจจุบันได้รับรู้ วิธีการในการสังเกตลักษณะการเปลี่ยนแปลงทาง ธรรมชาติและสามารถล่วงรู้ถึงภัยธรรมชาติที่จะเกิดขึ้นและสามารถตั้งรับได้ทันทั่วทั้ง

จึงสรุปได้ว่า วิธีการดำเนินงานวิจัยนั้น นอกจากจะทำให้ชาวประมงพื้นบ้านได้ถ่ายทอด ประสบการณ์ของตนแล้วยังทำให้เกิดการสร้างการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชาวประมงพื้นบ้านอย่างกว้างขวาง เพื่อทำให้เกิดการทบทวนเรื่องราว และเป็นกระบวนการสร้างความรู้ของชุมชนให้คนรุ่นต่าง ๆ ได้มาถ่ายทอด ประสบการณ์ของตนทำให้เกิดการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน และยังเป็นการสร้างความรู้ให้กับสาธารณะ ใน ประเด็นด้านวิถีคิดและวิธีการจัดการเมื่อเผชิญหน้ากับปัญหาภัยพิบัติทางธรรมชาติ อันจะนำไปสู่การร่วมกัน เรียนรู้และปรับใช้อย่างเหมาะสมต่อไป